

Symposium van de Vereniging voor Kerkrentmeesterlijk Beheer (VKB). Domkerk 23-12-2018.

Hartelijk dank voor de uitnodiging vandaag hier op uw symposium te mogen spreken. De locatie, die u koos, deze Utrechtse Dom, ligt niet alleen mooi centraal, maar bepaalt ons ook bij de oorsprong van de christelijke kerk in ons land. Deze Dom is immers gebouwd op het terrein van het voormalige Romeinse castellum Traiectum. Midden in het Romeinse castellum stond destijds een stenen gebouw van circa 8 bij 7 meter. Mogelijk was dit gebouw in de Romeinse tijd een tempeltje.

Dit bijzondere stukje Utrecht kan als de bakermat van het christendom in de Noordelijke Nederlanden worden beschouwd. Het begon met de Frankische missionarissen die rond 630 binnen de resten van het castellum een houten kerkje bouwden. Omstreeks 695 werd onder leiding van de Angelsaksische monnik Willibrord, die door de paus van Rome tot aartsbisschop der Friezen was benoemd, een aan Sint-Maarten gewijde stenen kerk in Utrecht gebouwd, ongeveer op de plaats waar nu deze Dom staat. Van hieruit begon Willibrord de kerstening van de Noordelijke Nederlanden. Ook na zijn dood bleef Utrecht het kerkelijk centrum van deze streek, dankzij het bestuur van Gregorius van Utrecht en de definitieve inrichting van het bisdom Utrecht rond het jaar 777.

Deze Domkerk doet mij ook denken aan de colleges van de onvergetelijke prof. Dr. A.A. van Ruler. In 1968 kwam ik als student theologie hier aan in deze stad en werd in dat eerste jaar geacht me vooral bezig te houden met Hebreeuws, Nieuwtestamentisch Grieks, Bijbelse archeologie en zo nog een aantal nuttige vakken. Dat heb ik ook gedaan, maar van meet af boeiden de bijbelse en systematische theologie me het meest en ouderejaars studenten zeiden: kom er dan bij zitten wanneer Van Ruler college geeft. Het is ook maar goed, dat ik dat nog op tijd gedaan heb, want reeds in 1970 overleed deze onvergetelijke en gedreven hoogleraar. Het semester 1968/1969 was tevens het laatste semester, dat de colleges theologie hier in het Academieggebouw op het Dom plein werden gegeven. Daarna verhuisde de faculteit naar de Uithof. Van Ruler en Utrecht hoorden bij elkaar, want Van Ruler was met lijf en ziel doortrokken van het wonder van de kerstening. Ooit waren wij heidenen. We zouden dat vrolijk of minder vrolijk gebleven zijn als de man op het paard, Willibrord, niet tot ons gekomen was. En in hem de heilige Geest, die het evangelie door middel van apostelen, zendelingen, bisschoppen de wereld inblies. Het standbeeld van Willibrord, de man op het paard, staat bij een andere kerk in deze stad, de Janskerk. Elke keer als ik er langs wandel, zei Van Ruler, neem ik eerbiedig mijn hoed af. Ik geef nu een letterlijk citaat van hem:

"Als men aan de Geest denkt en aan wat Hij doet, dan moet men aan de man op het paard denken, aan het standbeeld van Willibrord dat op het Janskerkhof van Utrecht — de oorsprong van het hart van de Nederlandse natie — staat. Hij bracht het evangelie uit Engeland naar Nederland. Hij houdt een kerk in zijn hand. Maar hij zit op een paard. Hij wil het hele land doorrijden om overal te evangeliseren, kerken te planten en te kerstenen."

Toen de Nederlandse Hervormde Kerk tot een nieuw ontwaken kwam in de jaren na de tweede wereldoorlog pleitte Van Ruler er sterk voor, dat de kerk de taak van de kerstening opnieuw op zich zou nemen, de taak van verder gaande kerstening van het volksleven en van herkerstening. Typerende zinnen daarover kwamen terecht in de kerkorde van 1951.

Ooit waren wij heidenen

In de uitnodiging die ik kreeg om vandaag hier het woord te voeren, staat: ‘Wat wij graag willen, is een symposium over de kleiner wordende kerk in Nederland als mogelijke cultuurdrager in de toekomst. Hoe gaat dat er inhoudelijk uitzien? De volkskerk, of het gereformeerde, hervormde, protestantse stempel dat het Nederlandse christendom op ons land heeft gelegd, kan dat op de een of andere manier nog mee in het seculiere Nederland met de christelijke kerk als kleine minderheid? Hoe kan de kerk en dan wel de kerk met een lange traditie in ons volksleven, nog een rol vervullen als cultuurdrager. Moet zij dat nog willen of kiezen we voor de doperse variant: eigen gemeenschappen en gemeenschapjes in een cultureel isolement?’.

Ik moet zeggen, dat ik door de formuleringen werd verrast. Over de kerk als mogelijke cultuurdrager in de toekomst heb ik lange tijd niets meer gelezen. Is het een romantisch terug verlangen naar lang vervlogen tijden wanneer gesteld wordt: ‘Kan de kerk met een lange traditie in ons volksleven ook in de toekomst een rol vervullen als cultuurdrager?’ Van Ruler zou blij geweest zijn met deze hernieuwde vraagstelling anno 2018. Maar bijzonder is het wel, want de invloed van Van Ruler werd vanaf de jaren zeventig in de vorige eeuw gaandeweg minder. Enerzijds waren er die zijn ideeën te conservatief vonden: de kerk moest niet opnieuw de samenleving willen kerstenen, maar veel meer pretentieloos aanwezig zijn in de samenleving en zich aansluiten bij de humane bewegingen, die daar volop aanwezig zijn. Christenen moeten de wereld in om daar mens met de mensen te zijn, in plaats van dat zij de wereld christelijk willen maken. Anderzijds waren er die zijn gedachten veel te optimistisch vonden: was de secularisatie niet al veel te ver gevorderd om nog te durven spreken van herkerstening? Bovendien, was die periode van de kerstening nu zo positief geweest? Misschien moesten we maar blij zijn, dat de hele Constantijnse tijd, de tijd van de kerstening sinds keizer Constantijn, voorbij leek te zijn. We gaan thans weer terug, zo lijkt het in ieder geval toch, naar de periode van de vroege kerk. Die had geen enkele culturele, laat staan politieke betekenis, maar op die manier werd ze ook niet gecorrumpeerd door de macht.

Omdat deze beide gedachtestromen ook vandaag in onze kerk nog steeds aanwezig zijn, wil ik er kort op ingaan. ‘De wereld valt mee en de kerk valt tegen’, die constatering deed reeds Abraham Kuijper, de grondlegger van de Gereformeerde Kerken in Nederland. Daaruit zou je dan af kunnen leiden, dat de kerk de wereld niet hoeft te kerstenen, dat ze misschien omgekeerd wel veel van de wereld kan leren, omdat er in de wereld heel veel goede dingen aanwezig zijn. Maar dan vergeten we, dat Abraham Kuijper zei dat het de *genade* van God is, waardoor deze goede dingen in de wereld er zijn. Hij noemde dat de *algemene* genade. Daarnaast werkt God in de kerk door Woord en Geest met zijn *bijzondere genade*, waardoor mensen wedergeboren worden en voor eeuwig gered. Van algemene genade spreken

christenen omdat zij weten van de bijzondere genade. Wanneer er geen christenen meer zijn, die deze bijzondere genade kennen, vervalt ook de duiding van het goede in de wereld als *algemene* genade en wordt dit wellicht toegeschreven aan het toeval of aan een intrinsieke goedheid van de mens. Met andere woorden: de gedachte, dat de kerk tegen kan vallen en de wereld soms mee kan vallen, relativeert op geen enkele manier het belang van het evangelie, ook niet het belang dat dit evangelie aan ieder bekend gemaakt moet worden. De algemene genade verwijst naar de bijzondere genade, het goede in de wereld verwijst naar de God, die in de kerk wordt beleden. Hij is de enige oorsprong van dit goede.

Iemand anders, die het goede in de wereld voluit erkende en op wie velen zich beroepen, die kerstening en herkerstening niet nodig vinden, was Dietrich Bonhoeffer. Aanvankelijk verwachtte hij alles van de kerk. Daar zou het tegengif te vinden zijn tegen de machten van duisternis, zoals die in Nazi-Duitsland zich manifesteerden. Maar na verloop van tijd merkte hij, dat vroegere vrienden van hem, die zwoeren bij de waarden van de Verlichting: 'vrijheid, gelijkheid en broederschap', meer lef hadden zich tegen het nazi-regiem te verzetten dan de meeste leden van de kerk, zelfs van de zogeheten 'Bekennende Kirche'.

Toch trekt Bonhoeffer daaruit dan niet de conclusie, dat de kerk er niet toe doet en dat het beter is je aan te sluiten bij de bewegingen in de wereld die de humaniteit bevorderen. Integendeel: hij ziet de kerk als de plek waar deze waarden van de Verlichting uiteindelijk een veilig onderdak hebben. Wanneer de waarden van de Verlichting op zichzelf komen te staan missen ze de oorsprong waaruit ze zijn voortgekomen, namelijk de God, die in de kerk wordt beleden en dan zullen ze op den duur verbleken of op een bepaalde manier verzelfstandigen, die desastreus zal werken. Ik denk dat we vandaag dit laatste zien gebeuren wanneer de vrijheid van de een de onderdrukking van de ander wordt en wanneer we zien hoe intolerant degenen kunnen worden die pleiten voor tolerantie, behalve wanneer het gaat om religieuze gebruiken en overtuigingen die hen onwelgevallig zijn zoals besnijdenis van jongetjes, koosjer slachten of het recht op eigen opvattingen aangaande huwelijk en seksualiteit.

De wereld valt mee, maar al het goede in de wereld is afkomstig van de God, die in de kerk wordt beleden en dat goede is ook alleen bij Hem veilig. En daarom, zegt Bonhoeffer, moet de kerk juist het open gesprek aangaan met de kinderen van de Verlichting. Hij citeert in dat verband ook de tekst: 'Wie niet tegen ons is, die is voor ons'. Maar dus nooit om het belang van de kerk, het unieke van de kerk en de evangelieverkondiging te relativieren.

Ik kom bij het tweede bezwaar tegen de gedachtegangen van Van Ruler over kerstening en herkerstening van de samenleving. Dit tweede bezwaar wordt vaak vertolkt op een manier dat een praktisch bezwaar en een inhoudelijk bezwaar naadloos in elkaar overlopen. Het praktische bezwaar is: de secularisatie is veel te ver gevorderd om nog over herkerstening te kunnen spreken. Het inhoudelijke bezwaar, dat er bij aansluit is: het grote voordeel van de secularisatie is, dat de kerk haar macht heeft verloren, ze is zo langzamerhand in de marge terecht gekomen, maar daar hoort ze ook thuis. De beweging van de eerste christenen was een beweging in de marge, een beweging van mensen, die beleden dat ze gasten en vreemdelingen waren op de aarde. Niet bijzonder, want ze volgden een Heer, die door de machthebbers van

deze wereld niet werd verdragen, zijn leven eindigde aan een kruis. Vanuit de marge kan de kerk door een alternatieve manier van leven invloed hebben, maar dat is totaal iets anders dan de hele samenleving onder het beslag van de God van de bijbel willen brengen. Dat laatste is nu niet meer reëel, maar het hoeft ook niet. De wereld hoeft geen kerk te worden en de meest authentieke gestalte van de kerk is een beweging van machtelozen.

Bij alle sympathie die ook ik bij tijden voor deze gedachtegang kan koesteren, wijs ik deze toch af wanneer het gaat om de plaats en de roeping van de kerk vandaag in Nederland. Dat het aantal kerkleden enorm is afgenomen en dat dat waarschijnlijk in de toekomst nog verder af zal nemen, hebben we vanmiddag opnieuw gehoord. Toch is onze situatie niet te vergelijken met die van de eerste christenen in de tijd van de apostel Petrus. Hij schrijft aan vreemdelingen in de verstrooiing, die verdrukt worden. Wij zijn geen vreemdelingen in de verstrooiing en wij worden niet verdrukt. We leven in een vrij land, waarin het evangelie luid en duidelijk verkondigd mag worden. Allerlei overtuigde christenen bekleden belangrijke posten in de samenleving, de wetenschap en de politiek. Bovendien, onze samenleving is ook in haar seculiere gestalte gestempeld door het christendom. Jazeker, ook door de Griekse oudheid en door de Verlichting. Maar de kracht van het christendom was nu juist, dat ze het beste van de Griekse oudheid, bijvoorbeeld gedachten van de Stoa, in zich opnam en dat ze de voedingsbron was voor belangrijke gedachten van de Verlichting, behalve van het 'geen God en geen meester'. Maar juist bij deze laatste gedachtegang heeft de wereld tot nu toe ook niet veel baat gehad. Waar geroepen wordt 'geen God en geen meester' staan velen te dringen om de vacatures snel op te vullen en meestal is hun bewind hardvochtiger dan dat van de God en meester, die moesten verdwijnen.

Met andere woorden, er is geen enkele reden ons vandaag als christenen in de marge terug te trekken, omdat we maar met weinigen meer zijn. Christenen belijden die God, die de God is van alle mensen, ook van alle seculiere Nederlanders, van alle moslims, van alle religieuze zoekers en van alle uitgesproken atheïsten. Er is niet naast de God van de Bijbel een andere God, die Allah heet. Er is naast de God van de Bijbel, die de God is van de hele aarde en de Schepper van elk menskind, niet nog een veel kleinere God, die genoeg neemt met het feit, dat er gelukkig nog christenen zijn, die Hem als optie hebben uitgekozen voor een gelukkig leven. Er is maar één God, Schepper van alle mensen, die zich op bijzondere wijze in Israël bekend maakte en die door Jezus Christus openbaar is geworden als de God van alle volken en alle landen. Het duurde even voordat dit doordrong tot onze verre voorouders, de Friezen, Franken en Saksen. Maar hoed af voor Willibrord of liever voor de Heilige Geest. Wat een genade dat het licht ook ging schijnen in het letterlijk duistere Noord-Europa. De eeuwen die achter ons liggen waren eeuwen van licht en schaduw. Het licht van Jezus Christus verspreidde zich, maar donkere krachten van het oude heidendom roerden zich evenzeer. Ze werden door het licht verrast en werden daardoor wellicht actiever. Soms lijkt het vandaag alsof het oude heidendom in allerlei gestalten terugkomt. En het christendom: dat is verzwakt, oud geworden, innerlijk verdeeld. Geloof het nog in de alles overwinnende kracht van de Heer, die haar oorsprong en toekomst is?

Om niets anders dan om dit laatste gaat het. Het valt natuurlijk niet zo mee om in de alles overwinnende kracht van de Heer te geloven wanneer je met 13 mensen bent overgebleven in een oud kerkje met piepende deuren, dat waarschijnlijk over een tijdje dicht moet, omdat de kosten niet meer opgebracht kunnen worden. Maar valt het wel mee, wanneer je in een kerk zit met elke zondag 1300 mensen? Het vreemde van het door en door gesecculariseerde Nederland is, dat dit laatste ook nog voorkomt. Maar is het daar gemakkelijker om te geloven in Jezus Christus als de Heer van ons leven? Geloven is nooit vrijblijvend. Geloven betekent Hem daadwerkelijk volgen en dienen. Geloven is leerling en volgeling zijn, sommigen noemen dat discipelschap. Dat is het zelfde. Misschien moeten we opnieuw beseffen, dat dat nooit vanzelfsprekend is. A.A. van Ruler zegt in zijn boek *'Waarom zou ik naar de kerk gaan ?'*, 'dat een van de redenen is, waarom we naar de kerk gaan, dat we daar de kans lopen dat we *bekeerd* kunnen worden. Hij schrijft ook, dat hij dat accent in veel kerken in zijn tijd mist ondanks al het goede wat verder van de diensten te zeggen valt. Van Ruler had het veel over kerstening en herkerstening en kreeg daardoor weleens het verwijt, dat hij teveel waarde zou hechten aan de buitenkant, een staat met de bijbel, een ambtsgebed aan het begin van de gemeenteraadsvergadering enzovoort. Daar zou nog wel wat van te zeggen zijn. Maar nooit bedoelde hij een soort cultuurchristendom zonder de bekering van het hart. Dat laatste was voor hem de kern. In het uiterlijke werk van de kerstening; het instellen van de zondag, het bouwen van kerkjes, het omvormen van het midwinterfeest tot het Kerstfeest, ging het Willibrord, Bonifatius en al die andere missionarissen, ten diepste ook hierom, dat mensen hun hart zouden geven aan Jezus Christus, dat de gezindheid van Jezus Christus zelf in dat hart zou gaan wonen. Dat is bekering.

Boven mijn inleiding schreef ik: *Nieuwe kansen voor een krimpde kerk*. Misschien heeft u voor uw gevoel daar tot nu toe nog niet zoveel over gehoord. Maar het belangrijkste heb ik zo even wel gezegd: dat is de bekering. Waar de roep tot omkeer niet meer klinkt zakt de kerk weg in gezapigheid en burgerlijkheid. Dan wordt ze op den duur overbodig. Waarom zou je naar de kerk gaan als je daar alleen maar komt om te horen wat je toch al wel zo ongeveer wist? Maar als de roep tot omkeer wordt gehoord, dan vindt er een opwekking plaats in de kerk, dan gaan mensen zich steeds meer oefenen in het volgeling zijn van Jezus Christus, dan ontdekken ze dat ze dat moeilijk op hun eentje kunnen, trouwens dat bedoelde Jezus ook nooit, dus dan ga je dat ook niet proberen. Je wilt Hem immers volgen?

Nieuwe kansen voor een krimpde kerk zijn er ook, wanneer die kerk uit de kerkelijke cultuur stapt en middenin de wereld opnieuw het verhaal van Jezus gaat vertellen met de daarbij behorende roep tot omkeer. De God en Vader van Jezus en Jezus zelf zijn geen kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders, die je alleen binnen de ruimte van een kerk en in een kerkelijk jargon kunt begrijpen. Integendeel. Daarom moeten we met het Woord opnieuw de wereld in en is het toe te juichen, dat er zoveel pioniersplaatsen ontstaan momenteel. Jezus wil in het gewone dagelijkse leven gekend, gevolgd en gediend worden. De bekering van het hart krijgt ook daar gestalte, in het leven met de ander, heel concreet in relaties, met collega's, in alles wat in het dagelijks leven gedaan, gezegd en nagelaten wordt. Dat is uiteindelijk, die

kerstening die Van Ruler bedoelde. Niet zomaar de buitenkant christelijk maken, maar dat alles wat we doen en denken onder de heerschappij van Christus gebracht zal worden.

Tenslotte probeer ik een en ander nog iets duidelijker toe te spitsen op uw werk als kerkrentmeester. Dan denk ik: in de eerste plaats bent u als kerkrentmeester een gelovig christen. Zo'n christen heeft het in Nederland, met een krimpende kerk en vaak vrienden of naaste familieleden, die niets meer lijken te zien in het christelijk geloof, niet zo makkelijk. Wat u dus evenzeer als alle andere leden van de kerk nodig hebt, dat is dat u er zelf in blijft geloven of er opnieuw in gaat geloven. Dat u er opnieuw in gaat geloven, dat u niet mensen bent in de laatste wagon van een trein, die nog vergeten zijn uit te stappen. Maar dat u in integendeel behoort tot degenen, die de genade ten deel is gevallen eerstelingen te zijn van Gods nieuwe wereld, die komt, omdat u Jezus Christus hebt leren kennen. Die twee totaal verschillende basisemoties vormen een verschil van dag en nacht en bepalen ten diepste alles wat u verder doet en laat in de kerk.

Het is mijn overtuiging dat die tweede basisemotie tegelijk een bron van creativiteit is om beleid te ontwikkelen, waardoor leden van een krimpende kerk vandaag nieuwe perspectieven ontvangen om als het getij verandert, bakens te verzetten. Het doel zal zijn, dat op zoveel mogelijk plaatsen christelijke gemeenschappen actief aanwezig blijven. Wanneer dat moet zonder het oude en vertrouwde kerkgebouw, dan kan moedig naar andere wegen gezocht worden. De christelijke gemeenschap in Utrecht was er eerder dan deze Domkerk. Het kan van moed getuigen kerkgebouwen los te laten om juist de christelijke gemeenschap nieuwe kansen te geven. Tegelijk hoeft u zich totaal niet te schamen om alle mensen van goede wille eraan mee te laten werken, dat een kerkgebouw bewaard blijft ten dienste van niet alleen christenen, maar van zoveel mogelijk mensen in een dorp of stad. Het kerkgebouw legt in hout en steen getuigenis af van de kerstening van ons land, die blijvend onderdeel is van onze geschiedenis en die door mensen wel beschouwd kan worden als een gepasseerd station, maar die intussen naar onze overtuiging een blijvend teken is van de levende Christus, die we nooit achter ons kunnen laten, maar die ons altijd vooruit gaat.

Omdat Hij ons voorgaat, durven wij nieuwe stappen te nemen, ook nieuwe vormen van gemeente zijn te ontwikkelen. We zullen dat zoveel mogelijk samen doen met andere gelovigen. De negentiende eeuw was de eeuw van de kerkscheidingen. In de twintigste eeuw ging dat nog door, maar er ontstond ook een tegenbeweging in de grote en kleine oecumenische bewegingen. In de een en twintigste eeuw zullen allen, die bij Jezus Christus horen elkaar weer vinden. Ze zullen een nieuwe vreugde ontdekken in hun gezamenlijke roeping licht der wereld en zout der aarde te zijn. Zo zullen ze op hun manier de missie van Willibrord voortzetten. En wie weet komt er een dag, dat zo geheten seculieren zullen zeggen: dat christendom was zo gek nog niet. In vorige generaties hebben we te snel met het badwater het kind weggegooid. Dat zou toch zomaar kunnen. Maar uiteindelijk gaan wij daar niet over. Van ons wordt niet anders gevraagd dan vreugdevolle volharding, wegen gaan waarop Jezus Christus zelf ons leidt. Wat zijn we daarin zeer bevoorrecht, 'begenadigd', in kerktaal gezegd.

